

Företagsekonomiska institutionen
STOCKHOLMS UNIVERSITET

Kandidatuppsats 10 poäng
HT 2003

Är pengar neutrala?

*En kritisk diskursanalys av bankers låneinformation till
företagare*

Författare: Sofia Franklin
Jenny Rådmark

Handledare: Peter Lindberg

Sammanfattning

Vår uppsats är en reflektion kring en förbisedd problematik inom finansiering. Tidigare studier visar att kvinnor startar företag med lägre kapital än män. Vidare söker kvinnor lån i mindre utsträckning än vad män gör. Vi anser att det är ett problem då banken missar lönsamma affärsidéer och därmed gör en alternativförlust, samhället får sämre tillväxt och utvecklingen går saktare framåt. Dessutom är det förkastligt ur ett feministiskt perspektiv. Vi vill uppmärksamma detta problem, och visa på en tänkbar verklighet. Syftet med uppsatsen är att åskådliggöra möjligheten att det finns strukturer i texter som kan hindra kvinnor som vill starta företag från att söka lån. Med hjälp av kritisk diskursanalys granskar vi de texter som Föreningssparbanken och SEB publicerar på sina hemsidor om företagslån, under rubriken Eget företagande. Vi lyfter fram konstruktionen av den framgångsrika företagaren och de konsekvenser denna skulle kunna ha för kvinnor som behöver kapital för att starta en verksamhet, ur ett feministiskt och postmodernistiskt perspektiv. Vi analyserar texterna med Faircloughs tredimensionella modell som tar hänsyn till text, diskursiv praktik och social praktik. I vår textanalys funderar vi över den utbredda användningen av modaliteter. Banken ger inte företagaren något utrymme att själv bestämma sin roll, utan kräver mycket anpassning. I analysen av den diskursiva praktiken lyfter vi fram blandningen av diskurser och i analysen av den sociala praktiken drar vi paralleller mellan samhällsutvecklingen och diskurserna.

Vi har inte funnit något i texterna som tyder på att kvinnor skulle kunna känna sig diskriminerade, men det finns ändå mycket att fundera och reflektera kring. Hur skulle det kunna vara om kunskap värderades högre än fast egendom vid lån? Skulle de kvinnor som idag avstår från att söka lån kunna fångas upp bättre då? Vem är rätt person att fatta ett kreditbeslut? Bankpersonalen skulle bli behöva genomgå en grundkurs i genusvetenskap för att uppmärksamma sina egna beteenden och för att bättre kunna se vad deras värderingar faktiskt grundar sig på.

Innehållsförteckning

1 Inledning	2
1.1 Bakgrund	2
1.2 Problemformulering	5
1.3 Syfte	6
1.4 Avgränsning	6
1.5 Disposition	7
2 Perspektiv och angreppssätt	9
2.1 Perspektiv	9
2.1.1 Feminism	9
2.1.2 Postmodernism	11
2.1.3 Kritik mot feminism och postmodernism	13
2.2. Angreppssätt	14
2.2.1 Diskurs	14
2.2.2 Kritisk diskursanalys	14
2.2.2.A Textanalys	16
2.2.2.B Diskursiv praktik	17
2.2.2.C Social praktik	18
2.2.3 Kritik mot kritisk diskursanalys	18
2.3 Tillämpning	19
3 Analys och reflektioner	20
3.1 Textanalys	20
3.2 Diskursiv praktik	23
3.3 Social praktik	26
3.4 Reflektioner	27
Litteraturoversikt	30

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Att kvinnoägda företag startar med både lägre kapitaliseringsgrad och en lägre skuldsättningsgrad än vad mansägda företag gör är dokumenterat, orsakerna till detta är dock än så länge oklara.¹ En del studier hävdar att detta beror på könsspecifika problem medan andra studier motsäger detta.

Kvantifierbara könsskillnader inom vissa områden av företagsfinansiering redovisas av Sara Carter och Peter Rosa i deras artikel *The financing of male- and female-owned businesses*. Män använder enligt studien mer startkapital än vad kvinnor gör, detta leder till att mäns företag ofta utvecklas bättre. Kvinnor och män använder i lika hög utsträckning personliga lån och krediter, men kvinnor visas vara mindre benägna att söka företagslån.²

E. Holly Buttner och Benson Rosen vid University of North Carolina undersöker i en studie banktjänstemäns uppfattningar och föreställningar av kvinnor, män och framgångsrika entreprenörer i USA. Studien visar att banktjänstemän anser att män har fler av den framgångsrika entreprenörens egenskaper än vad kvinnor har. Det visas att banktjänstemännen bedömer män ha bättre ledaregenskaper, vara mer självständiga, risktagande, förändringsvilliga och känslolokala - detta är samma egenskaper som de anser att en entreprenör ska ha. Förmåga att övertala och att skilja sig från mängden angavs också som positiva egenskaper hos entreprenören, på dessa områden visades ingen signifikant skillnad mellan könen. Sammantaget rankas inte kvinnor någon gång av respondenterna som troligare innehavare av en egenskap som skulle göra dem till framgångsrika entreprenörer. Studien visar att kvinnor i lånesituationen i viss grad blir bedömda utifrån könsstereotypiska antaganden istället för utifrån sina affärsidéer.³

¹ www.entrepreneur.strath.ac.uk/babson/babson_gender&banks.pdf, 04-01-08

² Carter och Rosa (1998)

³ Buttner och Rosen (1988)

I Skottland pågår just nu en större undersökning om hur kvinnor som är nyföretagare uppfattar banker och om hur banker i sin tur uppfattar kvinnor som är nyföretagare. Studien granskar dessa uppfattningar och det inflytande som en individs icke-finansiella kapital kan ha på personens möjlighet att få tillgång till startkapital. Sara Carter och Eleanor Shaw vid University of Strathclyde och Fiona Wilson vid University of Glasgow har sammanställt de resultat som fram till denna tidpunkt finns att tillgå.⁴ Det som framkommit hittills visar att könets roll har betydelse, i vilken utsträckning är däremot inte klarlagt. Problemet beror av både utbudet och efterfrågan, d v s både kvinnornas och bankernas inställning bidrar till att vidmakthålla asymmetrin på kreditmarknaden. Kvinnornas förväntningar och banktjänstemännens föreställningar om kvinnor som företagare och ”kvinnoföretagande” påverkar båda kreditbeslutet.⁵

I Sverige har ett par liknande stora undersökningar gjorts i syfte att upptäcka eventuella skillnader. Berit Björnsson är professor vid Handelshögskolan i Göteborg och har i samarbete med Föreningssparbanken undersökt småföretagares erfarenheter av rådgivning i bank.⁶ I rapporten, som är hennes doktorsavhandling, använde Björnsson sig av både förberedande gruppintervjuer samt en större surveyundersökning som huvudstudie. Respondenterna var småföretagare som är registrerade i Föreningssparbankens kundregister, vilka hade fått rådgivning under det senaste året vid tiden för undersökningen. I undersökningen framkommer att en del företagare framhåller kontakten med banken som ett problem, då de inte anser att banken kunnat sätta sig in i företaget och dess omvärldsförhållanden i tillräcklig utsträckning. Banken som institution är riskavert och en företagsrådgivare som inte förstår företagarens intresseområde eller bransch väljer ofta att avslå låneansökan eller ge sämre villkor. Emellertid kom inte undersökningen fram till några signifikanta skillnader i kvinnornas och männens upplevelser av mötet med banken. Björnsson påpekar dock att det är viktigt att ha i åtanke att undersökningen är utformad så att en filtrering redan har ägt rum. De kvinnor som deltagit i undersökningen har alla blivit beviljade lån. I undersökningen diskuterar Björnsson också faran med att framhålla de problem som en del, inte alla, kvinnor möter i kontakten med banken. Om ett alltför ensidigt fokus hamnar på problemen finns

⁴ www.entrepreneur.strath.ac.uk/babson/babson_gender&banks.pdf, 04-01-08

⁵ Ibid

⁶ Björnsson (2002)

risken att kvinnor undviker att överhuvudtaget ta kontakt med banken, vilket skulle kunna få allvarliga konsekvenser ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.⁷

Lillemor Westerberg är forskare och ekonomie doktor vid företagsekonomiska institutionen vid Stockholms Universitet. Hon har i uppdrag av NUTEK, Närings- och teknikutvecklingsverket, genomfört ett utvecklingsprojekt om finansiering av kvinnors företagande.⁸ Projektets mål var att komma bakom etablerade uppfattningar om hur verkligheten är beskaffad för att nå en ökad förståelse. I projektet analyseras bl a föreställningar om företagaren, entreprenören, manligt och kvinnligt. Även denna gång deltog Föreningssparbanken genom att låta företagsrådgivare medverka i projektet, förutom dessa deltog även affärsrådgivare från NUTEK samt kvinnor som driver företag. Westerberg kommer fram till att kvinnor, som nyföretagare, har problem i lånesituationen. En kvinna som söker lån bemöts inte som en företagare utan som en kvinna.⁹ Kvinnor möter samma typ av särbehandling i lånesituationen som i andra situationer i livet där vårt handlande styrs av normer och föreställningar om vad som är normalt.¹⁰ Ett problem i bankmötet är användandet av nyföretagare och entreprenör som synonymer i tankevärlden. Entreprenören ses som vital, aktiv och i stort behov av pengar snabbt, svårigheten att se kvinnor som entreprenörer kan ligga i deras försiktiga satsningar och små lån.

Varför kvinnors företag har en lägre kapitaliseringsgrad är inte klarlagt. En del undersökningar pekar på att bankpersonal har bristande kunskaper i de områden där kvinnor oftast är verksamma,¹¹ andra att kvinnor och män i samma situation får olika finansiella råd och att deras idéer och säkerheter bedöms olika¹². Det finns också undersökningar som visar på hur kvinnor och män stereotypiseras, en entreprenörs framgångsfaktorer verkar påfallande ofta överensstämma med de egenskaper som traditionellt uppfattats som manliga.¹³ Dessa undersökningar visar tydligt på negativ särbehandling. Samtidigt finns det många andra studier som har kommit fram till andra slutsatser. Bankerna hävdar affärsmässiga bedömningar. Kvinnor har statistiskt velat låna så små belopp att det blir olönsamt för

⁷ Björnsson (2002)

⁸ Nutek R 2000:11

⁹ Ibid

¹⁰ Ibid

¹¹ Björnsson (2002)

¹² Riding och Swift återgivna i Björnsson (2002)

¹³ Cockburn återgiven i Björnsson (2002); Nutek R 2000:11

bankerna att låna ut pengar.¹⁴ Andra förklaringar kan vara att kvinnor ofta har lägre lön än män¹⁵ och därmed har större svårigheter att få ihop startkapital och säkerheter. Ytterligare andra undersökningar har fått fram att högpresterande kvinnor bemöts bättre av kreditgivare än högpresterande män.¹⁶

Dessa studier har fått oss intresserade av vilka mekanismer som kan ligga bakom kvinnors dokumenterade¹⁷ ovilja att söka företagslån.

1.2 Problemformulering

Ovan nämnda studier visar på att kvinnor och män har olika förutsättningar att få finansiering när de ska starta nya företag. Problemen gäller både riskkapitalanskaffning och banklån i olika former. Vidare visas att betydligt färre kvinnor ansöker om företagslån på bank¹⁸, även med hänsyn tagen till att färre kvinnor startar företag, och de är också i högre utsträckning än män pessimistiskt inställda till sina chanser att få lånefinansiering.¹⁹ Detta anser vi är ett problem då det dels hämmar tillväxten och dels är förkastligt ur ett feministiskt perspektiv. Banken missar lönsamma affärsidéer och gör därmed en alternativförlust, samhället får sämre tillväxt och utvecklingen går saktare framåt. Kan de diskurser som finns i finansvärlden idag ha något med den här frågan att göra? Antagandet om att investera i projekt med positiva nettonuvärden är centralt inom företagsfinansiering.²⁰ Med utgångspunkt i den tidigare forskning vi redogjort för ställer vi oss frågan om bankerna verkligen tillämpar denna princip. Är bankerna medvetna om att det finns en stor, länge förbisedd, företagarpotential hos kvinnorna? Är det möjligt att den första information en potentiell företagare möter, när hon funderar på att låna till sin verksamhet, förmedlar en bild av *företagaren* som hon inte kan identifiera sig med? Finns det strukturer i bankinformationen som avskräcker kvinnor från att söka företagslån? Genom att både titta på den text och på de diskurser som (re-)produceras i bankernas informationsmaterial på Internet vill vi belysa vad ett, till synes neutralt och ”objektivt”, faktautskick kan tänkas visa på ur ett feministiskt perspektiv. Hur framställs den framgångsrika företagaren? Konstrueras företagaren på ett sätt som en kvinna kan identifiera

¹⁴ Koper återgiven i Björnsson; Nutek R 2000:11

¹⁵ www.scb.se, 04-01-08

¹⁶ Carter och Rosa (1998)

¹⁷ Ibid

¹⁸ Björnsson (2002)

¹⁹ Nutek R 2000:11

sig med? Vi vill visa att det går att se på ett påstående på fler än ett sätt och att det är möjligt att den vanligaste uppfattningen inte är mer rätt än en annan uppfattning. Vad finns det för strukturer i texten? Åt vilket håll pekar påståendet? Vad kan det tänkas visa på? Kanske går det att se en annan verklighet? Vi säger inte att det *är* så, men vi vill gärna påpeka att det är tänkbart. Det skulle kunna vara så.

1.3 Syfte

Vi vill lyfta fram att kvinnor i lägre utsträckning än män söker lån till sina nya företag. Detta är en förbisedd problematik inom finansiering. Vårt syfte är att peka på, eller kanske snarare åskådliggöra möjligheten att det finns, strukturer i texten som kan hindra kvinnor som vill starta företag från att söka lån. Vi vill uppmärksamma fler människor på det här problemet, och visa på en möjlig verklighet.

1.4 Avgränsning

Att dra en gräns och bestämma vad som ska vara innanför och utanför, vad betyder det? För att något ska vara innanför innebär det automatiskt att något annat är utanför. Samtidigt skulle en avsaknad av gränser kanske inte vara så positivt som det först verkar. För att något ska framträda är vi kanske tvungna att bortse från det som finns runt omkring. Vi tittar på ett problem på bekostnad av andra.

I vår uppsats har vi valt att avgränsa oss till Föreningssparbanken och SEB. Vi ska titta närmare på deras informationsmaterial om företagslån på Internet. Vi anser inte att en analys av texter från fler banker skulle hjälpa oss att uppfylla vårt syfte bättre. Att vi valde just dessa banker beror på att de är två av de största bankkoncernerna i Sverige. Dessutom är det intressant att jämföra just dessa då Föreningssparbanken har en uttalad ambition att kvinnor och män ska behandlas lika i kreditgivningsfrågan²¹ samt varit delaktig vid de stora studier som genomförts²² om kvinnors företagande och finansiering, medan SEB främst riktar in sig mot större företag och inte har visat någon uttalad samarbetsvillighet gentemot småföretagare

²⁰ Brealey och Myers (2000)

²¹ Björnsson (2002)

²² Ibid

i allmänhet eller kvinnor i synnerhet. Den här avgränsningen, där vi väljer bort de andra stora bankerna samt andra kapitalkällor som t ex riskkapitalbolagen, kan tyckas vara väldigt snäv. Vi kommer varken att kunna säga något generellt om kvinnors problem med kapitalanskaffning eller något specifikt om de stora bankernas arbete i kreditfrågor. Å andra sidan är inte syftet att ge någon heltäckande bild av ”verkligheten”, vi vill bara få andra att öppna ögonen för just den här problematiken.

Vårt val av informationsmaterialet på Internet istället för tryckta broschyrer beror delvis på det ojämförbara material som respektive bank har att erbjuda. Föreningssparbanken har inget samlat tryckt material om företagslån, utan de ser främst att vi bokar tid för rådgivning. SEB har inte heller någon överskådlig broschyr eller liknande, utan menar att alla lösningar är unika samt att banken inte i någon större utsträckning vänder sig mot nya småföretag. Det här betyder att vi inte har valt att möta bankerna i det forum de föredrar, vilket medför att vi inte kommer att få den bild av banken de helst förmedlar. Vi tycker dock att det är intressant att titta på den information som bankerna låter ligga ute på Internet, då vi förutsätter att materialet är väl genomarbetat, d v s inget hastverk där misstag borde få förekomma. Vi tror att det är möjligt att låneinformationen på Internet representerar de diskurser som finns internt i bankerna.

Vi tittar bara på de konsekvenser bankens diskursordning kan få för kvinnor som behöver kapital till sin verksamhet. D v s vi kommer inte att reflektera särskilt djupgående kring vilka konsekvenser detta får för män, olika etniska grupper, unga eller gamla människor eller andra konstellationer. Ur ett strikt postmodernt perspektiv bör inte människor kategoriseras, men då det redan finns så pass mycket forskning på den allmänmänskliga mannen försöker vi oss på att titta på ”kvinnan”. Vi är medvetna om att detta kan leda till ökad polarisering mellan könen, men vi anser ändå att vi måste kunna se de problem som finns för kvinnor idag innan vi helt stiger bort från könskategorierna.

1.5 Disposition

Dispositionen av vår uppsats följer inte helt vedertagen praxis. Detta beror på att vi inte gärna har velat stycka upp uppsatsen i delar, och begränsa informationen under allt för många skilda rubriker. Vi inleder vår uppsats med ett traditionellt inledande kapitel där vi tar upp

problemformulering, syfte och avgränsningar. Därefter presenterar vi de perspektiv och teorier vi utgår ifrån och den metod vi använder i samma kapitel, Perspektiv och angreppssätt. Detta beror främst på att diskursanalys både är en teori och en metod och på postmodernismens kritiska inställning till ett omfattande teorianvändande. Dessutom anser vi att teori och metod går in i varandra även i övrigt. I det tredje kapitlet tillämpar vi metoden. Analys och reflektion presenteras integrerat med empirin. Tanken är inte att röra till det, utan att göra det lättare att se kopplingarna mellan de olika styckena.

2 Perspektiv och angreppssätt

Vi anser inte att vi själva kan förankra oss i någon exakt vetenskap eller något tydligt perspektiv eftersom vår uppfattning är att verkligheten är föränderlig och inexakt, och att vi behöver kunna se på problemet från flera olika håll. För att kunna se på texten som en reproduktion och representation av vår instabila omvärld försöker vi att inte fixera oss i alltför fasta positioner. För att på tydligaste sätt kunna fullgöra vårt syfte använder vi oss emellertid av ett uttalat feministiskt perspektiv.

2.1 Perspektiv

2.1.1 Feminism

Feminismen kan inte sägas vara en enda samlad politisk rörelse, utan det finns många olika inriktningar inom den. Det finns radikal-, liberal-, marxistisk-, postmodernistisk- och poststrukturalistisk feminism för att nämna några exempel.²³ De olika feminismerna brukar ofta klassificeras i två större grupper, olikhetsfeminism och likhetsfeminism.²⁴ Olikhetsfeministerna hävdar att det finns biologiska och/eller kulturella skillnader mellan könen och strävar efter att uppvärdera de egenskaper som genom gener eller uppfostran *blivit* kvinnliga, d v s de har en biologisk essentialistisk syn på könen. Likhetsfeministerna däremot menar att de skillnader som finns är kulturella och att vi bör anstränga oss för att komma ifrån dessa skillnader, med andra ord en socialkonstruktionistisk syn. Den grundläggande uppfattningen är dock i stort densamma och kan enkelt förklaras; att se att kvinnor är underordnade män och att anse att detta förhållande bör ändras.²⁵

Vi ser på texten ur ett postmodernistiskt feministiskt perspektiv, en form av likhetsfeminism. Det som skiljer den här feminismen från andra är synen på kön som en, bland andra diskursivt konstruerade identiteter. Genussystemet anses vara grundat i den språkliga identitetskonstruktionen ”kvinna” och vägen till emancipation går genom dekonstruktion av

²³ Bryson (1992)

²⁴ Holm (1993)

²⁵ Wendt Höjer och Åse (2001)

identitetsskapande kategorier.²⁶ "Identiteten *är* sina uttryck, ingenting mer och ingenting annat."²⁷ De strukturer som gör kvinnor till kvinnor måste problematiseras. Med hjälp av detta undersöker vi om det finns strukturer i vår empiri som gör "företagaren" till man.

Dagens feminism kan i förstone se ut att vila på en paradox. Å ena sidan är feminismen en politisk rörelse som arbetar för kvinnors rättigheter, å andra sidan kämpar feminismen för att upplösa "kvinnligheten" som grund för en människas identitet²⁸. Det paradoxala finns dock bara i vägen mot målet, själva målet är entydigt, för att vi i framtiden ska kunna upplösa könen måste vi göra dessa helt synliga idag. Vi ska inte göra könen synliga som om dessa vore naturliga identiteter utan som sociala och psykologiska konstruktioner som vilar på kvinnors relativa underordning under män.²⁹ Detta är en viktig distinktion som genomsyrar vår uppsats. Vi aktar oss noga för att synliggöra kön som något oföränderligt och biologiskt men vi kommer i allra högsta grad att vara beredda att visa på dagens kvinnors underordning i syfte att lyfta fram de strukturer som kan finnas i de texter vi analyserar.

Yvonne Hirdmans teori om genussystemet³⁰ är en teori att ha i betänkande. Den säger att den ojämlikhet som finns mellan könen är byggd på två logiker; isärhållandets logik och den manliga normen. Med andra ord betyder det att för att maktordningen ska kunna upprätthållas mellan könen måste könen hållas åtskilda, kvinnor arbetar t ex främst inom vård och omsorg medan män företrädesvis finns i näringslivet. Men det räcker inte med det, för att maktordningen ska fortsätta att existera i samhället måste det manliga värderas högre än det kvinnliga. Det manliga anses vara allmänt, den mänskliga normen, medan det kvinnliga anses vara avvikande.

För oss är feminismen mer än ett verktyg och mer än ett sätt att se på världen. Feminismen framstår som vårt enda alternativ. Rättvisa är inget relativt, inget individuellt. Rättvisa uppnår vi endast genom gemensamma ansträngningar. För att riva muren måste vi först hitta den. Den postmoderna feminismen är användbar i vår uppsats både genom dess motvilja mot kategoriseringar och genom dess problematiserande av ord och begrepp. Just uppfattningen att världen konstitueras utifrån orden är vår ledstjärna. Med hjälp av den postmoderna

²⁶ Bryson (1992)

²⁷ Ibid

²⁸ Björk (1996)

²⁹ Ibid

³⁰ Hirdman (2001)

feminismen är det möjligt att hitta strukturer i texten som visar på sexism. Naturligtvis finns det andra strukturer i texterna som vi inte kommer att upptäcka. Vårt perspektiv kommer med största säkerhet att påverka vår tolkning av texterna, men det är en nödvändighet för uppsatsen. Utan detta perspektiv skulle vi inte kunna säga något om maktordning eller osynliggörande av kvinnor som grupp.

2.1.2 Postmodernism

Att försöka definiera postmodernism är motsägelsefullt. Postmodernism handlar just om att komma bort ifrån definitioner. Alvesson gör ett försök till definition som ”angrepp på enheten”.³¹ Med utgångspunkt i postmodernismen kan vi förkasta traditionella kännetecken för vetenskap. Istället för modernismens visshet, kontroll, mätning, analys, kausalitet, logik, ordning, auktoritet och framsteg framhålls ambivalens, fragmentering, intuition och känsla som normer för hur vi bör förstå den sociala världen. Det skrivna ordet är centralt; språkets fundamentala makt poängteras. Mindre vikt bör läggas vid de metoder som används för att generera kunskap ur det empiriska materialet. Hur vi arbetar med språket och hur vi skriver ses som avgörande element i forskningsarbetet. Det diskursiva skapandet av individen ersätter den rådande essentialistiska föreställningen om människor.³² Det finns många idéer som förknippas med postmodernismen. Det är dock ingen klar och tydlig ism, det är möjligt att acceptera eller förkasta de olika idéerna utan att det får konsekvenser för de andra idéerna. Postmodernism används främst för att kritisera andra forskares studier eller angreppssätt.³³ Teori och metod är något främmande för postmodernisten. Just användningen av teorier har delat postmodernisterna i två läger, skeptiker (*skeptics*) och affirmativa (*affirmatives*).³⁴ Skeptiska postmodernister är extremt kritiska till modernismen och allra mest till användandet av teorier. Teorier ses som överflödiga och ingen teori kan ses som bättre än någon annan. “Theory conceals, distorts, and obfuscates, it is alienated, disparted, dissonant, it means to exclude, order, and control rival powers”.³⁵ De affirmativa postmodernisterna är även de negativt inställda till användandet av teorier då de inte tycker att det finns någon verklighet som kan avbildas genom teori, såsom teori definieras idag. Skillnaden mellan skeptikerna och de affirmativa är att de senare inte tror att vi helt måste överge användandet

³¹ Alvesson (2003)

³² Ibid

³³ <http://www.as.ua.edu/ant/Faculty/murphy/436/pomo.htm>, 04-01-08

³⁴ Rosenau (1993)

³⁵ Rosenau (1993)

av teorier utan att vi snarare måste utveckla dem. De affirmativa är mer flexibla än skeptikerna och stödjer ofta strömningar som miljörelsen och feminismen.³⁶ Det är denna form av postmodernism som vi kommer att utgå ifrån.

Postmodernister framför bara generella uppfattningar om metod och empiri. Det är ofta inom metodområdet som postmodernismen framhålls framför andra synsätt, främst på grund av dess skarpa kritik mot modernismens användande av teori och metod. De flesta sätt att nå ny kunskap genom ett systematiskt tillvägagångssätt förkastas av postmodernisterna till förmån för ett osystematiskt och oreglerat sätt att handla.³⁷ Det finns emellertid två metoder som går att använda, dekonstruktion och mottolkning³⁸. De affirmativa använder sig av känslor och egna erfarenheter i arbetet medan de skeptiska helt frisäger sig från teori och metod eftersom de menar, som Rosenau skriver, att vi aldrig egentligen kan veta någonting om något.³⁹ Som affirmativa håller vi inte helt med henne. Vi anser att det är möjligt att uttrycka en idé, trots att det inte går att veta någonting helt säkert. En teori är bara en idé, en föreställning eller tolkning av verkligheten. Vems verklighet är det som räknas? Utan tolkningar kan vi inte tänka eller förstå något, och då finns vi inte heller. Vi kommer att använda ett av de mest utpräglade angreppssätt postmodernismen tillåter, den kritiska diskursanalysen. För att kunna uttrycka ett påstående måste vi ta ett perspektiv och utgå ifrån detta. Om vi inte klargör vårt perspektiv går det inte heller att föra en diskussion med andra. Utvecklingen stannar upp.

Många samhällsforskare använder sig av olika kategoriseringar för att underlätta sitt arbete, då kategorier skapar ordning och strukturerar världen enligt en viss logik. En postmodernist ser dessa kategoriseringar som något negativt som begränsar vårt sätt att se på världen. Postmodernismen är användbar för oss som vill ifrågasätta de identiteter som människor får till följd av generaliseringar och indelningar och istället bana väg för mer frigörande identiteter.⁴⁰ Istället för att sluta till och fixera världen vill postmodernisten göra den öppen och obestämd för att vinna ytterligare kunskap.

Postmodernismens starka ställningstagande mot ordning och struktur, och mot antaganden om objektivitet och evigt framåtskrivande speglar väl vår inställning. Med hjälp av detta

³⁶ Ibid

³⁷ Ibid

³⁸ Alvesson (2003)

³⁹ Rosenau (1993)

⁴⁰ Wendt Höjer och Åse (2001)

perspektiv framhäver vi ordens fundamentala betydelse för vårt sätt att förstå världen. Det gör att vi genom att titta på specifika ord och uttryck i texterna kan säga något om tillvaron. Det som inte går att uttrycka finns inte för oss. Detta perspektiv hjälper oss också att ifrågasätta normer. Vem bestämmer hur en bra entreprenör ser ut? Varför är vissa egenskaper bättre än andra? Postmodernismens premierande av mångfald och kritiska inställning mot varje form av generalisering är de förutsättningar vi behöver för att uppfylla vårt syfte.

2.1.3 Kritik mot feminism och postmodernism

Vi är medvetna om att vårt feministiska angreppssätt hindrar oss från att se andra former av strukturer i texten. Genom att ensidigt utgå från ett perspektiv är det lätt att missa andra relevanta infallsvinklar, det gör att vi bara kommer att kunna hitta det vi söker efter. Vidare är feminismen en så pass splittrad idé att begreppsförvirring lätt kan uppstå.

En specifik nackdel med den postmodernistiska feminismen är att den i sin mest extrema form, genom att vägra att se på grupper, inte heller kan se systematiskt förtryck, en följd av detta kan bli att den maktordning som finns i samhället idag bevaras.⁴¹

Postmodernismen motsäger många gånger sig själv. Teorin om att det inte finns några teorier är ett exempel och trots att irrationalitet uppmuntras används logik inom perspektivet. Postmodernister framhäver vikten av intertextualitet, men ofta fokuseras på en text tagen ur sitt sammanhang. Paradoxerna är många.

Ett annat problem med vårt synsätt är att den kritiska vinkeln främst är användbar i syfte att ifrågasätta nuvarande situation och inte är något bra verktyg för att skapa en ny och bättre värld.

⁴¹ Alvesson (2003)

2.2. Angreppssätt

2.2.1 Diskurs

Ordet diskurs är komplext och kan tolkas på många sätt. Alvesson menar att språket, sett ur ett postmodernistiskt perspektiv, är en struktur av materiella markörer som själva är ”obestämbara” och som måste påföras en betydelse.⁴² Vi använder begreppet i betydelsen av hur människor tänker och avger synbart sanna påståenden om vissa delar av världen och därmed konstituerar den. ”Världen säger inte själv hur den ska uttryckas. Men varifrån får den då sin betydelse?”⁴³ Diskurser är helt enkelt olika sätt att uttrycka och skapa verklighet. Diskursen är emellertid både konstituerande och konstituerad.⁴⁴ Språket hjälper oss att representera verkligheten, samtidigt bidrar representationerna till att skapa verkligheten. Med detta menar vi inte att det inte finns någon verklighet, den fysiska världen kan vi dock bara förstå genom diskursen. Händelser kan tolkas utifrån olika diskurser och detta leder i sin tur till sociala konsekvenser. Språket är vår väg till verkligheten, det vi inte kan uttrycka finns inte. Språket kan idag ses som implicit könspräglad, det innehåller flera ord och uttryck för att beskriva mäns erfarenheter. För att kunna förändra verkligheten måste vi börja prata på ett nytt sätt.⁴⁵

Inom olika sociala domäner, exempelvis universitet eller sjukhus, interagerar olika diskurser och bildar en *diskursordning*⁴⁶, diskursordningen är med andra ord ett gemensamt sätt att se på verkligheten.

2.2.2 Kritisk diskursanalys

För att kunna angripa den text vi är intresserade av att reflektera kring har vi valt att ta hjälp av kritisk diskursanalys. “It is difficult to give a single definition of Critical or Discourse Analysis as a research method. Indeed, rather than providing a particular method, Discourse Analysis can be characterized as a way of approaching and thinking about a problem.”⁴⁷

⁴² Alvesson (2003)

⁴³ Winther Jørgensen och Phillips (2000)

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ Wendt Höjer och Åse (2001)

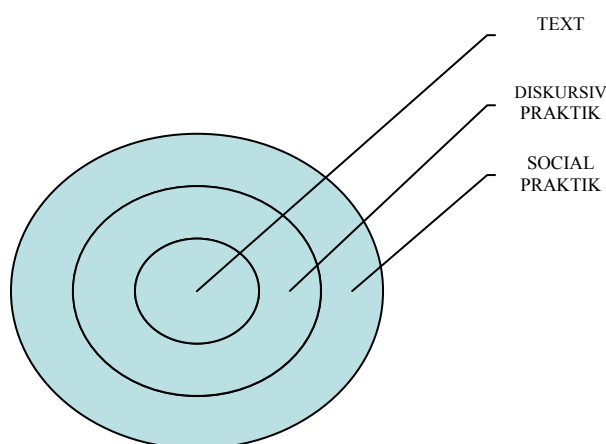
⁴⁶ Winther Jørgensen och Phillips (2000)

⁴⁷<http://www.gslis.utexas.edu/~palmquis/courses/discourse.htm>, 04-01-08

Kritisk diskursanalys kan sägas vara både en teori och en metod, dessutom används begreppet både som en beteckning för Faircloughs tredimensionella analysmodell⁴⁸ och som en benämning på en hel inriktning inom diskursanalys.

En utgångspunkt i kritisk diskursanalys är antagandet att diskursiva praktiker bidrar till att skapa och reproducera ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper,⁴⁹ i vårt fall mellan kvinnor och män. Metoden gör inte anspråk på att uppfattas som politiskt neutral, som objektivistisk vetenskap gör, utan förstås hellre som ett kritiskt angreppssätt som, i frigörelsens namn, ställer sig på de undertrycktas sida.⁵⁰ ”Dessutom är avsikten att resultaten av kritisk diskursanalys ska kunna användas i kampen för social förändring.”⁵¹

Vi använder oss av Faircloughs tredimensionella analysmodell som ett verktyg i våra försök att uppfylla vårt syfte. Vi lutar oss inte enbart mot modellen, utan vi ställer också frågor till läsaren för att uppmuntra till reflektion. Vi bygger också upp egna berättelser, för att problematisera begrepp, uttryck och formuleringar som förekommer i texten.

⁴⁸ För vidare läsning hänvisar vi till Faircloughs *Discourse and social Change*, främst kapitel 8.

⁴⁹ Winther Jörgensen och Phillips (2000)

⁵⁰ Ibid

⁵¹ Ibid

Modellen är uppdelad i tre dimensioner. Text, diskursiv praktik och social praktik kan analyseras och kombineras som det passar bäst för studien. Alla dimensioner behöver inte användas för att få fram intressanta vinklar om inte empirin kräver det.

2.2.2.A Textanalys

Med hjälp av en detaljerad analys av texternas egenskaper med bestämda redskap är det möjligt att kartlägga hur diskurserna förverkligas textuellt, och därmed komma fram till och underbygga tolkningen. I textanalysen tittar vi på ordval och grammatik, metaforer och uttryck i bankernas information på hemsidorna. Genom att banken väljer en viss terminologi, ordföljd och särskilda metaforer, i vårt fall i beskrivningen av den framgångsrika företagaren, målas bilden av en ”riktig” entreprenör fram. Den bilden kan uppfattas som sann, men är inte mer verklig än någon annan tänkbar beskrivning. Här är transitivering och modalitet våra främsta instrument samt hur texten är uppbyggd. Vi tittar också på vilka kategoriseringar som används samt intresserar oss för uttryck av maktojämlikhet.

Genom att studera sammanhanget i texten är det möjligt att se textens form. Är den argumenterande, förklarande eller berättande?

Transitiva verb är en typ av verb som kan ha ett objekt för sin verksamhet, t ex *hon rev muren* jmf intransitivt, *muren revs*⁵². När vi gör en analys av transitiviteten i texten försöker vi åskådliggöra vilka processer och händelser som finns i texten och på vilket sätt dessa eventuellt binds ihop med subjekt och objekt. Finns det någon agent⁵³, d v s vem är det som är ansvarig för handlingen? Uttrycks denna i passiv eller aktivform? Det som är intressant att notera är huruvida det finns en agent och ett objekt samt hur dessa relateras till varandra. Vem som är agent och om denna överhuvudtaget nämns är av väsentlig betydelse för den sociala konstruktionen av verkligheten.⁵⁴ Ett sätt att tona ned agentens roll är nominalisering, då själva händelsen görs om till ett substantiv, agenten och objektet hamnar i bakgrunden,⁵⁵ exempelvis *rivandet av muren*. Vilken form som används är ofta ett uttryck för en ideologi.⁵⁶

⁵² Åberg (2003)

⁵³ Winther Jörgensen och Phillips (2000)

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ Fairclough (1992a)

⁵⁶ Winther Jörgensen och Phillips (2000)

Alla sätt att se på verkligheten är en form av ideologi, oavsett om vi väljer att kalla det vetenskapligt eller feministiskt.⁵⁷

Måste, ska, bör och får är olika modala hjälpverb och möjlig, trolig, självklar är exempel på modala adverb, dessa ger alla olika hög grad av modalitet. Analysen av modaliteten i texten är inriktad på att upptäcka affiniteten, d v s hur mycket författaren instämmer i det påstående som han eller hon uttrycker. En del påståenden presenteras som sanning medan andra framställs som mer eller mindre säkra. Jmf *hon måste/bör/får riva muren* samt *det är möjligt/troligt/självklart att hon river muren*. Modalitet kan vara objektiv, *hon river troligen muren*, subjektiv, *jag tror att hon river muren* och kategorisk, d v s en tolkning som framställs som fakta, *muren är orsaken till förtrycket* beroende på om påståenden framförs som något författaren anser eller som något denna vet.

Enligt Fairclough räcker det inte att analysera texten, utan vi måste också titta på hur diskursiva praktiker och sociala praktiker samspelar med denna.

2.2.2.B Diskursiv praktik

En diskurs existerar genom vad Foucault kallar en "diskursiv praktik", ett exempel på detta är vetenskapernas specifika förfaranden för att producera och uttrycka kunskaper om sina objekt.⁵⁸ För att analysera de diskursiva praktikerna, intresserar vi oss för hur texten produceras och konsumeras. Vilka existerande diskurser och genrer bygger textförfattaren på och hur tolkar mottagaren/läsaren texten? En text bygger alltid vidare på andra texter, som skrivits tidigare - ofta av andra författare, detta kallas för intertextualitet och kan i bästa fall bidra till förändring och utveckling. En form av intertextualitet är interdiskursivitet, vilket är ett sätt att mäta i vilken utsträckning det finns fler än en rådande diskurs. Fairclough menar att förändring skapas genom nyttjande av befintliga diskurser på nya sätt. En hög interdiskursivitet innebär att flera olika diskurser finns med i samma text och därmed strider dessa om att ge texten dess innebörd, vilket är ett tecken på och en drivkraft i diskursiv och därmed sociokulturell förändring. En låg interdiskursivitet kännetecknas av diskurser som

⁵⁷ Björk (1996)

⁵⁸ Lindgren (1993)

pekar åt samma håll och som ger texten ett mer entydigt innehåll och upprätthåller ”den härskande sociala matrisen”.⁵⁹

2.2.2.C Social praktik

Med hjälp av den tredje dimensionen, analysen av den sociala praktiken, sätter vi *texten som text* och *texten som diskursiv praktik* i sitt större sammanhang. De innersta praktikerna ska ställas i förhållande till den vidare sociala praktik som de är en del av. Här reflekterar vi över huruvida den diskursiva praktiken bidrar till att förändra eller till att reproducera normen samt vilka sociala konsekvenser detta kan få, som att t ex förstärka eller försvaga rådande maktförhållanden. Vilket större nät av diskurser är de diskurser vi kan se i texten en del av? Genom att analysera relationerna mellan de olika diskurserna i en diskursordning och relationerna mellan olika diskursordningar kan vi därmed undersöka diskursiv reproduktion och förändring. Kan det finnas institutionella och/eller ekonomiska grunder för den använda diskursen? Denna dimension kräver alltså att sociala diskurser också undersöks i de sociala sammanhang de uppträder i. Hur ser den sociala praktik, som den diskursiva praktiken är del av, ut och omvänt; vilka effekter har den diskursiva praktiken på den sociala praktiken?

2.2.3 Kritik mot kritisk diskursanalys

Hur stor betydelse har språkbruket egentligen? Spelar det någon roll att försöka ändra vårt sätt att tala och skriva? Finns det inte andra viktigare områden granska? De flesta språkkritiker är överens om att ingripanden i språket inte kan stoppa diskrimineringen av kvinnor. Däremot kan de ge kvinnorna möjlighet att använda sina erfarenheter och se nya perspektiv.⁶⁰ Sådana språkliga handlingar kan öka medvetenheten om att språket inte är ett neutralt medium för överföring av idéer och värderingar.⁶¹

⁵⁹ Fairclough (1992b)

⁶⁰ Nordenstam (2003)

⁶¹ Ibid

2.3 Tillämpning

Valet av kritisk diskursanalys ger en teoretiskt grund och en modell som stödjer oss i vår ambition att uppfylla uppsatsens syfte. En konflikt mellan vårt postmodernistiska och feministiska perspektiv uppstår vid vissa tillfällen, vårt sätt att närma oss uppgiften är postmodern men vår starkaste utgångspunkt är likhetsfeministisk. Postmodernismen tillåter modifieringar och vi anser att denna är fullt försvarbar för att vi på bästa sätt ska kunna uppfylla uppsatsens syfte. Vårt feministiska perspektiv hjälper oss att reflektera kring de strukturer som kan försvåra för kvinnor i behov av företagslån. I informationsmaterialet konstrueras inte kön och därför tittar vi inte på tillblivelsen av könskategorier. Det finns inga explicita uttryck om hur en man eller kvinna är eller bör vara. Däremot konstrueras företagaren och därför tittar vi på hur kön ingår i den konstruktionen. Finns det strukturer i texterna som gör "företagaren" till man? Vi reflekterar kring hela den information som finns under företagssidorna gällande finansiering och entreprenörskap.

Vi följer den tredimensionella modellens upplägg, genom att vi först tittar på själva texten, följt av diskursanalys samt reflektioner kring kopplingar till social praktik. Hur hanterar bankerna språket? Är de medvetna om genusproblematiken? Är det möjligt att se någon skillnad i diskurser och språkanvändning i de båda bankernas informationsmaterial? Avspeglas Föreningssparbankens positiva inställning mot småföretagare i texten? Vi delger läsaren våra reflektioner delvis i form av frågor. Detta för att visa på att tolkningarna är subjektiva, det finns ingen sanning. Är det lättare för en man att känna igen sig i texten? Är det möjligt att halva befolkningen känner sig osynliggjorda i bankdiskursen?

3 Analys och reflektioner

3.1 Textanalys

I både Föreningssparbankens och SEBs informationsmaterial finns ett utbrett du-tilltal gentemot den potentiella låntagaren, d v s nyföretagaren. Traditionellt har *han* använts som ersättningsord för substantiv som betecknar både män och kvinnor.⁶² Användningen av personliga pronomen som *han* och *hon* förekommer emellertid anmärkningsvärt sällan i texterna. Bankerna själva omnämns i betydligt lägre utsträckning, och i dessa fall endast i tredje person. På detta sätt blir låntagaren placerad i ansvarsposition. *”Generellt har kreditgivare ingen skyldighet att motivera avslag men du kan ändå fråga om anledningen till avslaget.”*⁶³ Båda bankerna verkar avsäga sig allt ansvar både explicit, som i citatet ovan, och implicit genom att använda konditionala uttryck som *”om du får lån”*. Det är dina egenskaper som företagare eller din affärsidé det är fel på. Banken reserverar sig. Fattar banken alltid korrekta beslut? Det finns dock stycken där banken erkänner att den kan göra fel, *”Om du fått nej för att banken inte tror att du har ett tillräckligt stort kundunderlag...”*⁶⁴ vilket kan tyda på en viss medvetenhet alternativt en vilja att verka förtroendeingivande.

Texterna är inte konstruerade som en dialog mellan bank och företagare, inte ens som en monolog från bankens sida, utan framställs som en vägledning från en utomstående part till hur företagaren ska lyckas få lån. *”Om inte du som formulerar affärsplanen ger intryck av att tro på idéerna som presenteras kan du inte förvänta dig att någon annan ska göra det heller. Visa att du är positiv och samtidigt seriös. Då får läsaren förtroende för innehållet.”*⁶⁵ och *”När du kommit så långt att du är färdig att presentera en komplett affärsidé bör du försöka göra den så attraktiv som möjligt.”*⁶⁶ Ett förtroende byggs upp mellan författaren och företagaren men samförståndet baseras på att banken ska vilseledas. Den idealiska företagaren konstrueras som positiv och seriös med stort självförtroende och förmåga att övertyga. Ska företagaren visa att hon är positiv även om hon inte är det? Vad tjänar banken på det? Banken uppmuntrar företagaren, *”var positiv men seriös”, ”var noggrann,”*

⁶² Baude (1998)

⁶³ Om du får avslag, Föreningssparbanken

⁶⁴ Om du får avslag, Föreningssparbanken

⁶⁵ Skapa en affärsplan, SEB

”förbered dig”, ”Om du inte ger intryck av att tro på idéerna...” Vad händer då? Vinner banken något på att företagaren använder sig av en viss teknik när hon presenterar sin idé? Gör denna strömlinjeformning det lättare för banken att bedöma affärsidén?

Ordet *entreprenör* används slarvigt som synonym till *nyföretagare* i texten, det kan vara problematiskt. *”Som entreprenör måste du bevisa att du tror på din affärsidé och själv är beredd att satsa på den.”*⁶⁷ Entreprenören uppfattas både av bankens affärsrådgivare och av många låntagare som en person som är beredd att lägga ner väldigt mycket tid på sitt företag och som främst vill att företaget ska expandera.⁶⁸ Denna bild av företagande stämmer inte särskilt väl in på den situation som dagens företagarkvinnor befinner sig i. Många kvinnor startar företag som ett alternativ till deltidsarbete inom större företag eller offentlig sektor, dels för att slippa den marginalisering de utsätts för i arbetslivet⁶⁹ och dels för att ha större möjlighet att förfoga över sin tid och kunna utföra obetalt arbete i hemmet. Traditionen i Sverige, som paradoxalt nog både är en demokrati och ett patriarkat⁷⁰, har placerat kvinnorna i den här positionen. Detta gäller naturligtvis inte för alla kvinnor som startar företag. Vi ser m a o inte detta som ett naturgivet tillstånd utan som något som både kan och bör förändras.

”Privatekonomi viktig för fåmansföretagare” är en rubrik i Föreningssparbankens material. Substantiv som tillsammans med ordet –man ska bilda ett könsneutralt ord är ett omdebatterat problem.⁷¹ Det är en kombination som även förekommer i ord som *bankman*, *tjänsteman* och *ombudsman*. Listan kan göras lång. Användningen av orddelen ”-man” har här ingenting att göra med det ”opersonliga” pronomenet *man*, utan är helt och hållet en omskrivning av person. Detta bygger in föreställningen att mannen inte är ett kön utan något opersonligt, allmänt.⁷² Denna ordsammansättning kan uppfattas som provocerande i en text som också riktar sig till kvinnor. Å andra sidan finns det inte något bra alternativ i det svenska språket idag. Att ändra på detta är inte bara en uppgift för banken, utan för alla människor.

Föreningssparbanken kommunicerar med kunden genom frågor. De upprepade frågorna riktade till företagaren uppmanar till eftertanke, men skulle samtidigt kunna uppfattas som

⁶⁶ Identifiera en affärsidé, SEB

⁶⁷ Eget kapital, SEB

⁶⁸ Nutek R 2000:11

⁶⁹ www.fsf.se/fem/index.html, 04-01-08

⁷⁰ Björk (1996)

⁷¹ Nordenstam (2003)

⁷² Björk (1996)

ifrågasättande. Duger *du* och *dina* idéer? Känslan av att företagaren måste rannsaka sig själv innan han/hon ger sig i kast med projektet är genomgående i texten. Måste en företagare ha vissa särskilda egenskaper? Vad händer om någon med nyskapande idéer inte känner igen sig i dessa? Blir marknaden sämre av att bara en viss typ av människor representeras där?

Både Föreningssparbanken och SEB understryker vikten av att ha rätt personlighet. SEB uttrycker dock inte en lika hög affinitetsmodalitet, d v s banken anser inte i lika hög utsträckning att dessa påståenden är definitiva. Jmf *"Du måste se till vem du är som person och till dina erfarenheter och egenskaper. Är du tillräckligt envis? Har du någon att prata med när det är motigt?"*⁷³ med *"För att lyckas och för att orka med de påfrestningar det innebär är det viktigt att du känner dig säker på att dina erfarenheter och dina kunskaper räcker till."*⁷⁴. Varför är självsäkerhet så viktigt för banken? Kan inte övermod vara negativt, vilseleda kreditgivaren och leda till investeringar i projekt med negativa nettonu värden? Varför skattas framåtanda högre än ödmjukhet?

Förekomsten av modaliteter är påfallande i hela empirin. Föreningssparbanken använder sig i stor utsträckning av formuleringar av objektiv modalitetstyp, explicit förpliktande modalitet, när informationen gäller företagarens uppgifter; *"Din vara eller tjänst måste tillfredställa ett behov..."*, *"I din affärsplan ska du..."*, *"Du måste hitta argument..."* Banken framställer sin information som självklar och odiskutabel. Det här är det enda sättet. När banken istället beskriver sin egen verksamhet och dess egen roll syns en tydlig förändring i affiniteten. *"Bankerna kräver ofta..."*, *"Det är vanligt att bankerna begär..."*, *"Innan lånet beviljas vill din bank sannolikt..."* Att banken ger sig själv en så stor frihet i förhållande till företagaren, medan företagaren har så litet utrymme till variation är oroväckande. Företagaren placeras i en låst position. Hon ska vara och göra på ett visst sätt för att passa banken. På SEBs hemsida förekommer till viss del liknande formuleringar men också en del kategoriska modaliteter, *"Investerare tycker inte om att läsa att ett företag ska växa orealistiskt mycket, eftersom detta kommer att leda till en splittrad organisationsstruktur."*⁷⁵ Påståenden framställs som sanning och speglar och främjar investerarnas auktoritet gentemot företagaren.

⁷³ Affärsidé, Föreningssparbanken

⁷⁴ Affärsidé, SEB

⁷⁵ Affärsplanens struktur, SEB

Vid en genomgång av transitiviteten framkommer att banken ändå tar ett visst ansvar. Avslag o dy framställs inte som naturgivna. Nominalisering förekommer inte hos någon av bankerna, det innebär att bankerna åtminstone i viss mån tar ansvar för avslag och andra negativa sidor av relationen.

I SEBs texter som helhet verkar det finnas en medvetenhet om genusproblematiken. *”Vanligtvis är det en enmansstyrelse där mannen eller hustrun är suppleant”*⁷⁶ är ett bra exempel på att författaren aktar sig för att använda alltför könsstereotypa antaganden och uttryck. Ett exempel som visar på lägre medvetenhet är; *”Ett alternativ om du vill få en mjukstart med ett aktivt styrelsearbete är att knyta en mentor till företaget. Denne kan sedan bli en formell styrelseledamot när företaget växer.”* (vår kursivering) Som grammatiska genus hos substantiv finns inte femininum och maskulinum längre,⁷⁷ vilket tyder på att författaren explicit vill hänvisa till en person med maskulint genus, d v s vanligen en man. Betyder användningen av formen ”denne” att mentorn är en man? Eller betyder det kanske att författaren uppfattar mannen som allmängiltig och allmänmänsklig? Hur författaren än tänkte representeras inte någon ny eller frigörande bild av företagaren i det här stycket.

3.2 Diskursiv praktik

Föreningssparbanken använder sig av en läsvänlig och informell diskurs. Den genomgående bankdiskursen förefaller vara att sätta kunden, låntagaren, i centrum, främst genom du-tilltalet men även genom att vända sig till kunden på ett för det mesta lättfattligt språk. *”Tänk noga igenom vilka du vänder dig till? Var finns dina kunder? Inom ett visst geografiskt område? Eller en viss bransch? Ju mer du kan om marknaden, desto större är dina chanser att lyckas.”*⁷⁸ Språket framstår ibland obearbetat alternativt medvetet enfaldigt, som den första meningen i citatet ovan. Kan det vara för att fånga upp de företagare som inte har en akademisk bakgrund? Det kan vara en form av kompisdiskurs. Den relation som byggs uppstår emellertid på sin höjd mellan företagaren och författaren, banken har ingen del i denna. Banken framställs som korrekt, rättvis och distanserad från kunden. Detta skapar ett ojämnt förhållande mellan banken och företagaren/låntagaren. Banken sätter sig auktoritärt

⁷⁶ Välj ledning och styrelse, SEB

⁷⁷ Åberg (2003)

⁷⁸ Affärsidé, Föreningssparbanken

över företagaren genom explicita förpliktande modalitetsuttryck som ”du ska”, ”du bör” och ”du måste”. En distans skapas mellan företagaren och kreditgivaren.

SEBs texter är något mer formella, och varje aspekt under rubriken företagande behandlas mer djupgående. *”Konkurrerar ni på samma villkor? Hur ser vår kostnadsstruktur ut i förhållande till konkurrenterna? Vilka produkter kommer de att lansera inom den närmaste framtiden? Hur kommer konkurrenterna att reagera på ditt företags inbrytning på marknaden?”*⁷⁹ Skillnaden mot Föreningssparbankens sätt att uttrycka samma sak i det tidigare citatet är tydlig. SEBs diskurs är till sin karaktär mer professionell. SEB använder sig också av en diskurs som vi kallar individualitetsdiskurs. *”I slutändan är det trots allt människorna bakom idén som står för framgången.”*⁸⁰ Författaren konstaterar sakligt att det inte är affärsidén som är viktig. Istället framhålls vikten av personen bakom idén. Detta kan förefalla om inte logiskt så åtminstone rimligt. Men varför är det inte idéerna som är viktigast? Om kreditgivarna inte tycker att det är tillräckligt att bedöma själva affärsidén utan istället försöker granska individen bakom kommer alla inblandade att hamna i en mycket svår situation. Är det någon som kan se på en människa utan det filter som kulturen har givit oss? När vi ska bedöma en människa som söker lån, kan vi då se på henne utan att leta efter de detaljer vi förväntar oss att hitta? I de undersökningar där kvinnor fått beskriva sitt möte med banken har en klar majoritet av dem uppgivit att de blivit negativt bemötta, eller behandlade på ett annat sätt än män.⁸¹ Doxa innebär att vi uppfattar människor genom att förstärka de egenskaper vi förväntar oss att hitta.⁸² Det biologiska könet spelar in i bedömning av människor, kvinnor och män som utför samma handling uppfattas inte på samma sätt.⁸³ Kerstin Nordenstam återger ett exempel på detta i sin bok. I ett experiment med en autentisk text fingerades namnet på författaren. Två exakt likadana versioner av texten delades ut till två grupper av respondenter. Den ena gruppen fick ta del av texten underskriven av en byrådirektör Ingvor Lind, den andra gruppen av en byrådirektör Ingvar Lind. Det visade sig att Ingvar ansågs mer trovärdig och intelligent och Ingvor mer mänsklig, trots att det rörde sig om exakt samma text.⁸⁴ Språket hjälper oss här att uppenbara hur under alla omständigheter biologiskt kön kopplas till stereotypa idéer om kvinnlighet och manlighet.

⁷⁹ Affärsplanens struktur, SEB

⁸⁰ Skapa en affärsplan, SEB

⁸¹ Nutek R 2000:11

⁸² Hellspång (2000)

⁸³ Björk (1996)

En jämställdhetsdiskurs kan emellertid skönjas hos båda bankerna, men än så länge är den inte särskilt framträdande. De gånger bankerna är tvungna att använda sig av personliga pronomen i tredje person används formen han/hon, i övrigt används andra person.

Föreningssparbanken använder sig stundtals av en juridisk diskurs, som för att även på så sätt fransäga sig ansvaret för företagaren. *"Alla svenska bankers verksamhet är reglerad i bankrörelselagen. Där står bland annat 'Kredit får beviljas endast om låntagaren på goda grunder kan förväntas fullgöra låneförbindelsen.'"*⁸⁵. Dessutom används många uttryck som *"tänk noga igenom..."*, *"ta tid på dig..."*, *"detta görs för att..."*, vilket kan sägas vara en skolboksdiskurs. Även en finansdiskurs representeras genom formuleringar som *"... tjäna pengar"*, *"... låna sig"*, *"... högt pris"* och *"... stora volymer"*, detta är uttryck som visar på målsättningen i finansvärlden, d v s vinstmaximering. Vinsten i form av högsta möjliga monetära ersättning. Andra delar kan däremot inte anses företräda en finansdiskurs. Formuleringar av typen *"vem du är som person"* o dy, liknar mer vad vi skulle vilja kalla en personligutvecklingsdiskurs.

Vad vi saknar i båda bankernas material är en reklamdiskurs. Om bankerna är ute efter att attrahera företagare med goda idéer hade det väl varit rimligt med lite fler uttryck av typen *"Med vår kompetens/erfarenhet..."* Utan den typen av uttryck är det svårt att tro att banken med all kraft försöker få tag på människor med bra idéer att investera i. Istället för att skriva *"med din envishet och ambition"* använder banken formuleringar som *"är du tillräckligt envis?"*.

I Föreningssparbankens material kolliderar den informella kompisdiskursen med både den juridiska diskursen och finansdiskursen. Det finns även inslag av andra diskurser, som jämställdhetsdiskurs och skolboksdiskurs. Interdiskursiviteten är följaktligen relativt hög, vilket kan tyda på en kommande förändring av den diskursiva praktiken och i förlängningen av den sociala praktiken.⁸⁶ Bankernas förhållande till kunderna började förändras från formellt till mer informellt i början av 1990-talet,⁸⁷ men fortfarande finns skolboksdiskursen kvar. Banken har visserligen närmat sig kunden, men distansen är fortfarande ytterst påtaglig. Nästa steg i förändringsprocessen kan vara att ge kunden större flexibilitet. De många

⁸⁴ Nordenstam (2003)

⁸⁵ Krediter, Föreningssparbanken

⁸⁶ Winther Jörgensen och Phillips (2000)

diskurserna tyder på att förändringen fortfarande pågår, förekomsten av jämställdhetsdiskurs ser vi som mycket positiv. Kanske kommer Föreningssparbanken i framtiden att behandla människor utifrån deras idéer och inte utifrån deras kön?

I SEBs material är den diskursiva praktiken mer enhetlig och ser ut att vara en del i en mer homogen diskursordning. Förändringen ser ut att ha stannat av, åtminstone för tillfället. Diskursen är inte helt formell vilket betyder att banken ändå har genomgått en viss förändring, men nu verkar diskursen stabil i sin nya form. Normer reproduceras i en del fall, men även hos SEB finns en svag form av interdiskursivitet. Jämställdhetsdiskursen krockar med en mer konservativ diskurs, tydligt belyst av meningarna *”Vanligtvis är detta en enmansstyrelse där mannen eller hustrun är suppleant.”* och *”Ett alternativ om du vill få en mjukstart med ett aktivt styrelsearbete är att knyta en mentor till företaget. Denne kan sedan bli en formell styrelseledamot när företaget växer.”*.

3.3 Social praktik

Nu när vi har undersökt texten som text och som diskursiv praktik ska vi placera dessa i förhållande till den bredare sociala praktiken.

Den interdiskursiva blandningen av kompiss-, juridisk-, finans-, jämställdhets- och skoldiskurser hos Föreningssparbanken kan uppfattas som en uppmjukning av gränsen mellan olika diskursordningar. Även om SEB har ett lägre mått av interdiskursivitet finns en tydlig likhet i det nya neutrala och mer jämställda sättet att formulera sig. Traditionella diskurser i bankvärlden blandas med den uppvaknande jämställdhetsdebatten, denna krock mellan gammalt och nytt kan ses i hela det svenska samhället. Ett exempel på det är det överhängande kvoteringsshotet från regeringen, angående kvinnorepresentationen i bolagsstyrelser. Även om jämställdhetsdiskursen ännu inte är särskilt tydlig i materialet tror och hoppas vi att spridningen tvärs över diskursordningar är en drivkraft i samhällets utveckling. Ett problem - som tyvärr uppkommer i samband med denna positiva utveckling när finans-, individualitets- och jämställdhetsdiskurs smälter samman - är försöken att redan nu använda en könsneutral hållning. I sin ton gentemot företagaren förutsätter bankerna att människor redan idag har samma möjligheter att lyckas - oavsett kön. Detta är visserligen positivt ur ett strikt postmodernt perspektiv och kan säkert också ha en viss uppmuntrande

⁸⁷ Kristina Ridderborg-Bühler, Nordea

effekt. Vi ser dock detta som en falsk könsneutralitet. Ur en feministisk vinkel är det viktigt att både påtala de skillnader som finns mellan könens situationer och de sätt på vilka dessa skillnader kan överbryggas för att vi slutligen ska nå målet - att människor ska ha samma möjligheter att lyckas, oavsett kön. De strukturer som finns måste lyftas fram för att vi ska kunna se dem, först därefter kan vi radera dem och nå en sann könsneutralitet. Banken skulle kunna medverka till detta belysande genom att explicit uttala denna ambition. Åtgärder skulle behöva lyftas fram, för att visa att insatser görs för att kvinnor och män ska få samma bemötande och samma möjligheter att starta sina företag.

Även om banken lyfter fram en del egenskaper som traditionellt ansetts manliga som mest positiva så anser inte vi att banken enbart vänder sig till män. Det är positivt. Genom att avmaskulinisera texten och göra den åtminstone skenbart könsneutral är det möjligt för kvinnor att identifiera sig själva som företagare. Men banken förutsätter samtidigt att alla människor, oavsett kön, har samma tillgång till eget kapital och säkerheter, ofta i form av fast egendom. Kravet på eget kapital och vikten av att företagaren redan har en bra personlig ekonomi är, som samhället ser ut idag, mest negativt för kvinnor. Kvinnor får ibland lägre lön för likvärdiga arbeten, arbetar deltid betydligt oftare än män och har dessutom svårare att komma i positioner där de högre lönerna betalas ut. Banken trycker också på vikten av att ha mycket tid till sitt förfogande samt vikten av att ha familjen bakom sig – något som än så länge är mycket vanligare bland män än bland kvinnor. Ett exempel finns i SEBs information om affärsidé. *”Innan du förverkligar din affärsidé är det viktigt att diskutera igenom planerna med familj och vänner. Ditt beslut berör inte bara dig utan påverkar även din familj och din omgivning.”*⁸⁸

3.4 Reflektioner

Efter en kritisk genomgång av texterna har vi inte funnit några fundamentala uttryck för diskriminering. Det finns dock en del att reflektera kring.

De kvinnor som lever i Sverige idag (eller den grupp i samhället som traditionellt kallats kvinnor) har i mindre utsträckning än män tillgång till säkerheter⁸⁹. Kan detta leda till att

⁸⁸ Identifiera en affärsidé, SEB

⁸⁹ Kerstin Wennberg, Nutek

dessa avstår från söka lån? Vi vet inte om det är så. Men vi ser det som möjligt. Skulle inte detta kunna leda till att vi går miste om idéer som skulle kunna berika och utveckla Sverige och bidra till den ekonomiska tillväxten? Idag används fast egendom i mycket hög utsträckning som säkerhet vid lån. Detta är något som fler män än kvinnor har tillgång till.⁹⁰ Finns det någon annan form av säkerhet som kvinnor kan använda? Vad skulle det kunna vara? Är det möjligt att se på fast egendom som högre prioriterat än till exempel kunskap? Vad beror det på? Vad har egentligen högst relevans? Fast egendom kan säljas till ett fast pris, men kunskapen är på samma gång ovärderlig som den inte är värd något. Är detta ett utslag av genusystemets logiker?

I de undersökningar vi har gått igenom har Föreningssparbanken visat sig vara en relativt bra bank för kvinnor som företagare. Ur ett företagsekonomiskt perspektiv är det anmärkningsvärt att banken inte någonstans i sin information nämner att det finns goda möjligheter även för kvinnor att få lån. Varför profilerar inte Föreningssparbanken på de goda resultat som undersökningar har visat på? Det borde ju locka kvinnor att söka lån i just Föreningssparbanken. Banken skulle på så sätt ha möjlighet att välja ut och ta del av de bästa idéerna i Sverige. Detta i sin tur skulle öka vinsten. Istället undanhåller banken denna information för företagarna. Detta anmärkningsvärda beteende skulle kunna visa på att banken inte i första hand vill vinstmaximera.

För att bättre spegla samtiden och de strävanden samhället står inför skulle bankerna kunna uttrycka sig på ett annat sätt. Ett förslag är att bankerna betonar att de vill ha kunder och att de har tjänster att erbjuda. För att bankerna ska överleva måste de aktivt leta och utveckla kompetenta företagare. Det är inte ett alternativ att fortsätta som vanligt i dagens föränderliga värld. Bankpersonalen skulle behöva en grundlig kurs i genusvetenskap för att uppmärksamma sina egna beteenden och för att bättre kunna se vad deras värderingar och uppfattningar grundar sig på. Ett annat, eller kompletterande, alternativ är att dubbelkolla avslagen. Varje avslag som görs skulle kunna gås igenom av en annan bank*människa* för att kontrollera att beslutet är taget på ett regelrätt och rättvist sätt.

Andra sätt för banken att förbättra sina informationssidor är ge skilda exempel på branscher, alltifrån teknik till omsorg samt i högre utsträckning använda ”hon eller han” för att betona

⁹⁰ Kerstin Wennberg, Nutek

att företagaren kan vara både en kvinna och en man. Självklart bör inga ord böjas maskulint eftersom detta varken är korrekt svenskt språkbruk eller gränsöverskridande ur ett postmodernistiskt perspektiv.

Huruvida texterna skulle bli bättre ur ett feministiskt perspektiv om konkreta problem lyftes fram är svårt att säga. Å ena sidan är det bra att visa att banken är medveten om problematiken med exempelvis familj eller säkerheter. Banken skulle kunna ge alternativ till fast egendom som säkerhet och lyfta fram möjligheten att vara företagare på halvtid. Som det är nu framställs företagande som en livsstil som tar hela dygnet i anspråk. Å andra sidan kan det vara negativt. Kvinnor kan framställas som en grupp och få en offerstämpel. Balansgången blir att lyckas lyfta fram förekommande situationer utan att framställa dessa som oundvikliga och statiska.

Litteraturoversikt

Alvesson, M: *Postmodernism och samhällsforskning*. Liber, 2003

Baude, A; Hansson P; Olsen, D; Persson, I & Robertsson, H: *Genus i praktiken – på hans eller hennes villkor?* Jämställdhetsarbetarens förening, 1998

Björk, N: *Under det rosa täcket – Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*, Nörhaven Paperback A/S, 1996

Björnsson, B: *En bank även för kvinnor? Småföretagares erfarenheter av rådgivningsmöten i bank*, doktorsavhandling, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2002

Brealey, R & Myers, S: *Principles of Corporate Finance*, McGraw-Hill, 2000

Buttner, H & Rosen, B: *Bank loan officers' perceptions of men, women, and successful entrepreneurs*, Journal of Business Venturing Volume 3, Issue 3, 1988

Bryson, V: *Feminist political theory*, Basingtoke: Macmillan, 1992

Carter, S & Rosa, P: *Entrepreneurship & Regional Development*, Journal of Business Venturing Volume 10, Issue 3, 1998

Fairclough, N: *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press, 1992a

Fairclough, N: "Text and context. Linguistic an intertextual analysis within discourses analysis", *Discourse and Society*, 3(2), 1992b

Fairclough, N: "Critical discourse analysis and the marketization of public discourse. The universities", *Discourse and Society*, 4(2), 1993

Hellspång, G: *Retorik och vetenskap*, Almqvist & Wiksell, 2000

Hirdman, Y: *Det stabilas föränderliga former*, Liber, 2001

Holm, U: *Mödrande och praxis, en feministisk-filosofisk undersökning*, avhandling 93:27-87
Göteborg Daidalos, 1993

Lindgren, S-Å: *Michel Foucault och sanningens historia*, Prisma 1993

Nordenstam, K: *Genusperspektiv på språk*, Höskoleverket, 2003

Nutek R 2000:11 *Vändpunkt i finansieringsfrågan* - rapport från ett utvecklingsprojekt om finansiering av kvinnors företagande

Rosenau, P: *Postmodernism and the social sciences*, Princeton University Press, 1993

Wendt Höjer, M & Åse, C: *Politikens Paradoxer*, Academia Adacta AB, 2001

Winther Jørgensen, M & Phillips, L: *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, 2000

Åberg, G: *Handbok i svenska*, Månpocket, 2003

www.as.ua.edu/ant/Faculty/murphy/436/pomo.htm

www.entrepreneur.strath.ac.uk/babson/babson_gender&banks.pdf

www.fsf.se/fem/index.html

www.foreningssparbanken.se

www.fsf.se

www.gslis.utexas.edu/~palmquis/courses/discourse.htm

www.seb.se

www.nutek.se

www.sscb.se

Muntliga källor

Ridderborg-Bühler; Kristina, privatmarknadschef Nordea, 04-01-05, personlig intervju

Wennberg, Kerstin; Projektledare för *Främja kvinnors företagande*, Nutek, 03-11-26, personlig intervju

